AV. Turgan ARINIR

Türkiye'de
YURTTAŞLIKTAN ÇIKARMA
VE PASAPORTLARA EL KOYMA
Uygulamaları

TÜSTAV

Türkiye'de İnsan Hakları ve Demokrasi için
DAYANIŞMA GİRİŞİMİ - F. Almanya
Duisburg

Av. Turgan ARINIR

T Ü R K İ Y E ' D E

Yurttaşlıktan Çıkarma ve Pasaportlara El Koyma

U y g u l a m a l a r ı

Türkiye'de İnsan Hakları ve Demokrasi için

Dayanışma Girişimi - F. Almanya

Haziran 1987

Duisburg

TÜSTAV

TÜRK HUKUKUNA GÖRE :

VATANDAŞLIK

VE

VATANDAŞLIGIN KAYBETTİRİLMESİ, VATANDAŞLIKTAN ÇIKARMA, PASAPORTLARA EL KOYMA U Y G U L A M A L A R I

G i r i ş

12 Eylül 1980'den bu yana Türkiye'de, hukuk tarihinde görülmedik bir olaya tanık olunmaktadır. 6 Nisan 1987 tarihli Türk gazetelerinde yayımlanan bir habere göre, 12 Eylül'den bu yana 14.000 kişinin "vatandaşlık hakkını kaybettiği" ya da "vatandaşlıktan çıkarıldığı" ve 26.000 kişi hakkında da böyle bir işlemin devam ettiği bildirilmektedir. Bu denli geniş bir uygulama Türkiye tarihinin hiçbir döneminde söz konusu olmamıştır. Örneğin, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılıp, yerine Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu dönemde bile yalnızca padişah ailesi ile saray mensuplarından bir kısmı hakkında böyle bir işlem uygulanmıştır. Yine Osmanlı tarihinin en karanlık baskı dönemi olan 1877-1908 arasında Avrupa'ya gelen ve burada "Jön Türkler" diye tanınan aydınlar arasından bile bu sayıda kişi böyle bir işleme tabi tutulmamıştır.

Ancak, "vatandaşlığı kaybettirme" işlemi yanında ve onunla paralel olarak uygulanan diğer önemli bir işlem daha vardır. Bu da "yurt dışındaki kişilerin pasaportlarına el konulması"dır. "Pasaportlara el koyma" işlemi gerçekte "vatan-

TÜSTAV

daşlığı kaybettirme" ya da "vatandaşlıktan çıkarma" işleminin ilk aşaması olarak uygulanmaktadır. Ne var ki, bu uygulamaya maruz kalanların sayısı konusunda kesin bir inceleme ve araştırma henüz mevcut değildir.

İşte burada bu uygulamaların hukuksal yönüne genel olarak değinmeye çalışacağım. Tabii ki bu uygulama yalnızca hukukla sınırlı değildir. Hukuki yönü yanında, hatta ondan da önemli olan politik yönü bulunduğu gibi, sosyal, ekonomik, askeri vb. gibi yönleri ve dayanakları da mevcuttur. Ancak ben bu konuların uzmanı olmadığımdan bunlara değinmeyeceğim. Belki diğer konuşmacılar bunlara değinirler ya da tartışmalar bölümünde konunun bu yönleri de tartışılır.

Uluslararası Hukuk Açısından Bazı Sorunlar

Ben asıl konuya girmeden önce, bu uygulamanın uluslararası hukuk alanında ortaya çıkardığı bazı sorunlara kısaca değinmek istiyorum. Üzerinde durmak istediğim ilk sorun, Türkiye Cumhuriyetinin bugünkü hükümeti tarafından sürdürülen bu uygulamanın Birleşmiş Milletler sözleşmelerine aykırılığıdır. Bilindiği gibi BM uzun yıllardır Vatansızlık Hallerinin Azaltılması'na ilişkin çalışmalar yapmaktadır. 1954 tarihli "Vatansızların Hukuki Statüsüne ilişkin Sözleşme", 1961 tarihli "Vatansızlığın Gelecekte Azaltılmasına ilişkin Sözleşme" ve yine 1973 tarihli "Vatansızlık Hallerinin Sayısının Azaltılmasına ilişkin" Bern Sözleşmesi hep bu amaçla yapılmıştır. Türkiye, bu sözleşmelerin bir kısmına taraftır. Hatta son Bern Sözleşmesi Türkiye'de 1883 sayılı Kanunla onanarak yürürlüğe girmiş ve bir iç hukuk normu olmuştur.

İşte 12 Eylül 1980'den bu yana süren uygulama ile Türkiye, kendisinin de taraf olduğu uluslararası taahhütlerine, devletler hukukuna aykırı davranmaktadır.

İkinci önemli nokta, devletler özel hukuku alanında ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi vatansızlar sorunu, devletler özel hukukunun da yıllardır çözüm aradığı sorunlardan biridir. Gerçi üzerinde yaşadığımız Federal Almanya'da "Einführungsgesetz zum BGB Art. 29"la (Lex domicilii) ilkesi benimsenerek sorun önemli bir yönü ile çözülmüş ise de, konuya henüz çözüm getirmemiş ülkeler de mevcuttur. İşte Türkiye son

yedi yıllık uygulaması ile vatansızların sayısını artırarak, bu sorunun çözümünü de olumsuz etkilemektedir.

Türk Vatandaşlık Hukukunun Kısa Tarihçesi ve konuya ilişkin bazı kavramlar

Osmanlı İmparatorluğunda 1869'a kadar bir vatandaşlık kanunu mevcut değildi. O tarihe kadar vatandaşlık konusunda dini hukuk uygulanmaktaydı. Buna göre, Osmanlı ülkesine gelip yerleşen her Müslüman eşit haklara sahip Osmanlı vatandaşı sayılıyordu. Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşları ise "ikinci sınıf" vatandaşlardı. Bunlardan özel bir vergi alınır, askerlik yapmazlardı.

1869 yılında, 1851 tarihli Fransız Vatandaşlık Kanunu örnek alınarak, ilk Osmanlı Vatandaşlık Kanunu kabul edildi. Bu Kanunla Müslüman olan, olmayan vatandaş farkı kaldırıldı.

Bu Kanun Osmanlı vatandaşlığının kazanılmasında kural olarak kan bağı ilkesini (jus sanguinis) benimsemişti. Ana, babası ya da yalnızca babası Osmanlı vatandaşı olan çocuk Osmanlı vatandaşı sayılıyordu (Md. 11). Ayrıca Kanun'un ilginç bir özelliği de Osmanlı ülkesinde yaşayan herkesi Osmanlı vatandaşı saymasıydı. Yabancı ülke vatandaşı olduğunu ileri sürenler, bunu ispatlamadıkça Osmanlı vatandaşı sayılıyorlardı (md.9).

Cumhuriyet döneminde ise 1924 Anayasası, 88. maddesinde "Türkiye halkı din ve ırk farkı gözetilmeksizin Türk vatandaşı sayılır" demekteydi. Bu maddenin ikinci fıkrasında ise:

- Türk babanın çocuğu, ister ülke içinde, ister ülke dışında olsun Türk vatandaşı olur (kan bağı - jus sanguinis),
- Türkiye'de oturan yabancı babanın Türkiye'de doğan çocuğu, Türkiye'de ikamet etmek koşulu ile, rüşde erdiğinde Türk vatandaşlığını seçebilir (toprak ilkesi - jus soli),
- Kanun gereğince Türk vatandaşlığına alınacak diğer kişiler de Türk vatandaşı olacaktır.

TÜSTAV

Cumhuriyetin bu ilk Anayasasına göre hazırlanan 1312 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu ise 23 Mayıs 1928'de yürürlüğe girdi ve vatandaşlığın kazanılması bakımından Anayasaya paralel olarak, yukarıda gördüğümüz gibi, hem kanı bağı (jus sanguinis) ve hem de toprak bağı (jus soli) ilkelerini benimsedi. Böylece, Türkiye'de doğup da, anası babası belli olmayan, ya da anası babası veya bunlardan biri yurtsuz olan çocukların Türk vatandaşı olabilmelerine olanak tanınmış oldu.

1961 Anayasasında ise vatandaşlık konusu 54. maddede düzenlenmiştir. 54. madde "Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybelidir" diyerek, konunun ayrıntılarını kanuna bırakmıştır. 1961 Anayasasının bu hükmüne göre de, 11 Şubat 1964 tarihli ve 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu kabul edilmiştir. Bu Kanun, uluslararası alanda vatandaşlık hukuku bakımından mutabık kalınan "Herkesin yalnız bir vatandaşlığı olmalı", "kişi vatandaşlığını seçmede ve değiştirmede özgür olmalı" gibi ilkelere uygun olarak hazırlandı. Kanun, vatandaşlığın kazanılmasında esas olarak kan bağı (jus sanguinis) ilkesini kabul etmiş, ancak bunun yanında istisnai olarak toprak bağı (jus soli) ilkesine de yer vermiştir. Vatandaşlık hakkının kazanılmasını en ince ayrıntılarına kadar düzenleyen Kanun'un bu ayrıntılı hükümlerini burada incelemek olanaklı değildir.

Ben burada, Kanun'da konumuzla ilgili olarak yer alan bazı kavramlara değinmek istiyorum. Bir hukuki sorun olarak bu kavramlar üzerinde kısaca bilgi vermek gerekiyor. İnceleyebildiğim kadarıyla Federal Alman hukuk mevzuatında, Türk hukukunda yer alan bu kavram farkı bulunmadığından, konunun daha iyi anlaşılması bakımından burada bu farka değinmek gerekiyor. Çünkü bu fark birçokları tarafından anlaşılmamakta, hatta Türkiye'de yayımlanan gazetelerde dahi yanlış yansıtılmaktadır. Türk hukukunda vatandaşlığın yitirilmesi ve vatandaşlığın terkedilmesi konusu genel olarak üç ana başlıkta toplanabilir. Bunlar:

- Kişinin kendisine tanınan seçme hakkını kullanarak Türk vatandaşlığından ayrılması (Ayrılma - T.V.K. madde 27),
- Kişinin, başvurusu üzerine yetkili makamın izniyle Türk vatandaşlığından çıkması (Çıkma - T.V.K. md. 20 v.d.)

- Kişinin kendi başvurusu gerekmeksizin yetkili makamın kararı sonucunda Türk vatandaşlığından yoksun bırakılması (Yoksun bırakma - T.V.K. md.25-26)

Bizim burada inceleyeceğimiz konu işte bu üçüncü ana başlığa dahildir. Kişinin kendi başvurusu gerekmeksizin yetkili makamın kararıyla Türk vatandaşlığından yoksun bırakılması hali Türk hukukunda iki türlüdür:

- o Türk vatandaşlığını KAYBETTİRME, ki bu usûl, doğuştan Türk vatandaşı olanlar için uygulanır (T.V.K. md.25)
- o Türk vatandaşlığından ÇIKARMA, ki bu usûl sonradan Türk vatandaşlığını kazananlara uygulanır (T.V.K. md.26) (*)

Bu iki usûl arasında sebepler bakımından olduğu gibi, hatta ondan daha önemli olarak, hukuki sonuçlar bakımından farklılıklar bulunmaktadır.

Bu genel bilgilerden sonra şimdi asıl konumuza dönebiliriz sanıyorum. Burada vatandaşlığı "KAYBETTİRME" ve vatandaşlıktan "ÇIKARMA" üzerinde duracağız ve bunların hukuki nedenleri ile sonuçları üzerinde bilgi vermeye çalışacağız.

Türk Vatandaşlığını KAYBETTİRME :

a) 12 Eylül 1980'den Önceki Durum:

1961 Anayasasının 54/4 maddesinde: "Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz" deniliyordu. Aynı maddenin son fıkrasında ise "Vatandaşlıktan çıkarılma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz" denilerek yargı güvencesi sağlanmıştı.

(*) "Kaybettirme" ve "Çıkarma" yanında: (a) Yurttaşlığa alınmanın iptalini -md.33- ve (b) Yabancı kadının yurttaşlığa alınmasına neden olan evliliğin butlanını -md.5/II-, yoksun bırakma halleri içinde saymak doğru olur.

TÜSTAV

1961 Anayasasına göre hazırlanan 11 Şubat 1964 tarihli ve 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nda ise "Vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylemler" başlığı altında 25.maddede bu haller yedi bent halinde gösterilmişti. Bunlar kısaca şöyleydi:

1) İzin almaksızın kendi isteğiyle yabancı bir devlet vatandaşlığını kazanma,

2) Yabancı bir devletin, Türkiye'nin menfaatlerine uymayan bir hizmetinde bulunup, bu görevi bırakması istenildiği halde bırakmama,

3) Türkiye ile savaş halindeki bir devletin her türlü hizmetinde hükümetin izni olmaksızın çalışma,

4) Askerlik hizmetini yapmak üzere davet edildiği halde üç ay içinde yurda dönmeme,

5) Askerden yurt dışına kaçıp da, kanuni süre içinde dönmeme,

6) Askerden izinli olarak çeşitli nedenlerle yurt dışına gidip, süre bitmesine rağmen üç ay içinde geri dönmeme,

7) Yetkili makam kararıyla Türk vatandaşlığını kazandıktan sonra kesintisiz yedi yıldan fazla yurt dışında oturup, bu süre içinde vatandaşlığını muhafaza ettiğine delalet edecek resmî temas ve işlemlerde bulunmama.

İşte 12 Eylül 1980'den önce "Vatana bağlılıkla bağdaşmıyan eylemler" olarak bunlar kabul edilmekteydi. Bu hallerin uluslararası hukuk açısından hukuka aykırı bir yönü mevcut olmayıp, esasen birçok ülkede de bunlar vatandaşlığı kaybettirme ya da vatandaşlıktan çıkarma nedenleri olarak kabul edilmektedirler.

b) <u>12 Eylül 1980'den sonraki durum:</u>

12 Eylül 1980'de darbeyi gerçekleştiren askersel yönetim, bildiğiniz gibi, beş generalden oluşuyordu. Bu beş general darbeden sonra, hem yasama, hem de yürütme fonksiyonlarını üstlendiler. 12 Eylül 1980'den, seçimler yapılıp Meclis Başkanının seçildiği tarih olan 6 Aralık 1983'e kadar, kanun koyucu sıfatıyla 668 kanun kabul ettiler (♦). İşte bu kanunlardan biri de, 13 Şubat 1981 tarihli ve 2383 sayılı kanundur. Bu kanunla 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nda önemli değişiklikler yapıldı. Bu değişikliklerden bir kısmı da , vatandaşlığı kaybettirme ve vatandaşlıktan çıkarma halleriyle ilgiliydi. 2383 sayılı Kanunla, "Vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylemler" başlıklı yukarıda değindiğimiz 25. maddeye üç yeni fıkra eklendi. Bu fıkralarla getirilen hükümlerle, "Vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylemler"e üç yeni hal daha eklendi. Bunları şöyle özetlemek mümkündür:

1) Yurt dışında bulunup da Türkiye Cumhuriyetinin iç ve dış güvenliği aleyhinde faaliyette bulunma,

2) Yine yurt dışında bulunup da Türkiye Cumhuriyetinin ekonomik ve mali güvenliği aleyhine, kanunun suç saydığı şekilde faaliyette bulunma,

3) Yurt içinde böyle faaliyetlerde bulunup da daha sonra yurt dışına çıkma ve Türkiye'de bu nedenle hakkında dava açılmasına, ceza kovuşturmasına veya hükmün infazına olanak bulunmama.

Yukarıda belirttiğimiz bu üç gruptan herhangi birinin kapsamına alınan kişiye önce "Yurda dön çağrısı" adı verilen bir davet yapılmaktadır. Kişinin bu gruplardan birinin kapsamına girdiğine İçişleri ya da Milli Savunma Bakanlıkları tarafından karar verilmektedir. "Yurda dön çağrısı" adı verilen davette kişinin, normal dönemlerde üç ay, sıkıyönetim ve olağanüstü hal uygulanan dönemlerde ve yerlerde ise bir ay içinde yurda dönmesi istenmektedir. Bu çağrıya uyup yurda dönmeyenler hakkında ise Bakanlar Kurulu tarafından vatandaşlığın kaybettirilmesine karar verilmektedir.

Görülüyor ki, 12 Eylül'den sonra eklenen yeni hükümlerle aslında iki ana eylem biçimi getirilmektedir. Birincisi, "Türkiye Cumhuriyetinin iç ve dış güvenliği aleyhinde faaliyet", ikincisi ise, "Türkiye Cumhuriyetinin ekonomik ve mali güvenliği aleyhinde, <u>kanunların suç saydığı biçimde</u> faaliyet". Bu iki ana eylem biçiminin yurt dışında ya da yurt içinde yapılması arasında fark yoktur. Bu iki ana eylem biçimi arasın-

(♦) 1982 Anayasasının geçici 15. maddesine göre, bu 668 kanunun Anayasaya aykırılığı ileri sürülememektedir.

TÜSTAV

daki en önemli fark, ekonomik ve mali güvenlik aleyhine faaliyetin aynı zamanda "kanunun suç saydığı biçimde" olması öngörülmüş iken, iç ve dış güvenlik aleyhine faaliyetin suç olmasının gerekmemesidir. İşte bu nedenle de iç ve dış güvenlik aleyhine faaliyet kavramının, hukuki olmaktan çok politik bir nitelik taşıdığı öne sürülmekte, nitekim uygulamada da bu niteliği ağır basmaktadır.

Kanun hükmünden de açıkça anlaşılan bu politik belirlemeye hukuki bir kılıf giydirebilmek için de 21 Mart 1981 tarihinde "Türk Vatandaşlık Kanununun Uygulanmasına ilişkin Yönetmelik"te bazı değişiklikler yapıldı. Bu Yönetmeliğin 37. maddesine eklenen bir fıkrayla, "iç ve dış güvenlik aleyhine faaliyet", Türk Ceza Kanununun 2. Kitabının 1. Bölüm 1. ve 2. Kısımlarındaki suçlar ile Askeri Ceza Kanununda aynı amaca yönelik suçlar olarak belirlendi.

Nedir bu suçlar ? Bunlar, Türk Ceza Kanununda 125. maddeden 163. maddeye kadar olan suçlar ile, Askeri Ceza Kanununda 54. maddeden 62. maddeye kadar olan suçlar ve 67, 69, 94, 95, 97, 100 v.b. maddelerdeki suçlardır.

Bu suçlara birkaç somut örnek vermek gerekirse, örneğin TCK.nun en çok tartışılan 141-142. maddeleri "iç ve dış güvenlik aleyhine faaliyet" kapsamına girmektedir. Bunlar dışında, örneğin "Türk bayrağına hakaret" (md.145), "Cumhurbaşkanına hakaret" (md.158), "Bakanlar Kuruluna veya bir bakana hakaret" (md.159), "Yurt dışında devletin itibarını sarsacak beyanda bulunma" (md.140) v.b. hep bu kapsama girmektedir.

Bu suçlar bakımından genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, bunların hepsi siyasi ya da yarı siyasi suçlardır. Birçoğu demokratik ülkelerde suç bile sayılmamaktadır.

Ancak, çok daha önemlisi bu suçlar arasında cezaları çok az olan suçların bulunuşudur. Örneğin TCK.nun 136/5'de "gizli kalması gereken malûmatı ifşa" suçunun taksirli hali düzenlenmiştir. Bu suçun cezası altı ay hapistir. Yine 137/5 maddede aynı ceza öngörülmektedir. 143. maddedeki "köku memleket dışındaki cemiyete girme" suçuna para cezası öngörülmektedir. 155. maddedeki "halkı kanunlara karşı gelmeye teşvik" suçunun cezası iki ay hapistir. 159/2 maddedeki "kanunlara sövme" suçunun cezası 15 gün hapistir. Görülüyor ki, böylesine küçük cezalar öngörülen önemsiz suçlar dahi "iç ve dış güvenlik aleyhine faaliyet" ve dolayısıyla "vatana bağlılıkla bağ-

daşmayan eylem" sayılmaktadır.

Burada konunun vahametini gözler önüne sermek için biraz da usûl hukuku açısından durumu irdelememiz gerekiyor. Türk vatandaşlığını kaybettirme işleminin uygulanması için, usûl bakımından, kişi hakkında bu suçlardan dolayı dava açılmış olması aranmamaktadır. Yalnızca soruşturma açılmış olması yeterli sayılmıştır. Ayrıca, Türk usûl hukuku sistemine göre, soruşturma ve dava açmada savcılar bağımsız da değildirler. Ceza Usul Kanununun 148. maddesine göre Adalet Bakanı, hatta vali, savcıya "dava açmak için emir verebilir". Benzer hükümler Askeri Ceza Usûl Yasasında (md.111) ve Sıkıyönetim Yasasında (md. 15) da mevcuttur. Bu hükümlere göre Milli Savunma Bakanı ve sıkıyönetim hallerinde de Sıkıyönetim Komutanı askeri savcılara dava ve soruşturma açma emri verebilirler. Böyle bir emri alan C.Savcısı veya askeri savcı soruşturma ya da dava açmak zorundadır. Görülüyor ki, sonuçta kişinin vatandaşlığını kaybetmesine yol açacak işlem tarafsız bir yargı merciince değil, iktidarca ya da onun emri altındaki idarece başlatılabilmektedir. Böyle olunca da, konu hukuki olmaktan çıkmakta, politik nitelik kazanmaktadır.

Kaldı ki bir kimsenin bir suçlama karşısında kendini savunmaması dünyanın hiçbir hukuk sisteminde, onun bu suçu işlediğine ilişkin delil sayılamaz ve bu yüzden ona ceza verilemez. Bilindiği gibi, "sanığın susma hakkı" en doğal hakkıdır. Bir kişi, yaşanılan olayların çoğunluğunda görüldüğü gibi, hiçbir esasa dayanmıyan bir soruşturma için yurda çağrılmakta, daha sonra da, yurda dönüp kendini savunmadı diye, dönüp kendini savunsa ve suçlu bulunsa para cezasına ya da 15 gün veyahut iki ay hapis cezasına mahkûm edileceği bir suçtan dolayı vatandaşlık hakkını kaybetmektedir. Bu uygulamanın demokratik bir hukuk devletinde örneği olabileceğini hiç sanmıyorum.

Kaldı ki söz konusu kişi, çağrıya uyup yurda döndüğünde başına başka şeylerin gelmeyeceğinden emin de değildir.

Kısaca, bu uygulamada "vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylemler" değil, olsa olsa "iktidara bağlılıkla bağdaşmayan eylemler" söz konusudur.

Türk Vatandaşlığından ÇIKARMA :

İSTAV

Yukarıda belirttiğimiz gibi, "vatandaşlığı kaybettirme" işlemi doğuştan vatandaşlık hakkını kazanmış olanlara uygulandığı halde, "vatandaşlıktan çıkarma" işlemi vatandaşlık hakkını sonradan kazananlara uygulanır. Ancak, bir halde doğuştan vatandaşlık hakkını kazanmış olanlar da "vatandaşlıktan çıkarılabilir" ki, bu hal "Türkiye'nin savaş halinde bulunması" halidir. T.V.K.nun 26/son maddesine göre doğuştan Türk vatandaşlığını kazanmış kişiler, "Türkiye savaş halinde bulunduğu zaman" ÇIKARMA yoluyla vatandaşlıktan yoksun bırakılabilirler.

Kanun'un "vatandaşlıktan çıkarma" halini düzenleyen 26. maddesi de 12 Eylül'den sonra değiştirildi. Bu değişikliğe göre, Türk vatandaşlığını sonradan kazanan kişi:

a) Yurt dışında bulunup da Türkiye Cumhuriyetinin iç ve dış güvenliği aleyhine faaliyette bulunursa,

b) Yine yurt dışında bulunup da Türkiye Cumhuriyetinin ekonomik ve mali güvenliği aleyhine, kanunun suç saydığı biçimde faaliyette bulunursa,

c) Yurt içinde böyle faaliyetlerde bulunup daha sonra yurt dışına çıkar ve bu nedenle hakkında Türkiye'de dava açılmasına, ceza kovuşturmasına ve hükmün infazına olanak bulunmazsa,

ve de yapılan çağrıya rağmen sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde bir ay, normal dönemlerde üç ay içinde yurda dönmezse, "vatandaşlıktan çıkarılır".

"Vatandaşlığı Kaybettirme"nin ya da "Vatandaşlıktan Çıkarma"nın Hukuki Sonuçları :

Hakkında "vatandaşlığı kaybettirme" ya da "vatandaşlıktan çıkarma" işlemi uygulanan kişiler, bu tarihten başlayarak yabancı sayılırlar. "Kaybettirme" ve "çıkarma" kararlarının, eşlerin vatandaşlık durumuna tesiri yoktur. Çocuklar bakımından ise durum farklıdır. "Vatandaşlığı kaybettirme", çocukların vatandaşlık durumlarını etkilemez. Oysa "vatandaşlıktan çıkarma" halinde, çıkarılan kişinin çocukları da, ona bağlı

olarak vatandaşlıktan çıkarılırlar. "Kaybettirme" ve "Çıkarma" hallerinde, ilgili kişi eğer başka bir devlet vatandaşı değilse "vatansız" olur.

Kişinin sahip olduğu malların hukuki durumu bakımından da, "kaybettirme" ve "çıkarma" halleri açısından fark vardır. "Vatandaşlıktan çıkarma" halinde ilgili kişinin Türkiye'deki menkul ve gayrımenkul malları ile alacak ve haklarına devletçe el konulur ve bunlar devletçe tasfiye edilir. "Vatandaşlığı kaybettirme" halinde ise, ilke olarak, kişinin mallarına devletçe el konulmaz. Ancak, 12 Eylül 1980'den sonra yapılan değişiklikle, eğer "kaybettirme" "Türkiye Cumhuriyetinin iç ve dış güvenliğiyahut da ekonomik ve mali güvenliği aleyhine faaliyet nedeniyle uygulanmış ise, bu halde de aynen "çıkarma" halinde olduğu gibi, ilgilinin mallarına Bakanlar Kurulu kararıyla devletçe el konulabilir (T.V.K. 25/2)

"Kaybettirme" halinde ilgili kişi yeniden Türk vatandaşlığına alınabilir. Oysa "çıkarma" halinde kişi "hiçbir şekilde yeniden Türk vatandaşlığını kazanamaz" (T.V.K. md.35/son).

"Kaybettirme" ve "Çıkarma" Kararlarına Karşı Yargı Yolu

"Kaybettirme" ve "çıkarma"ya Bakanlar Kurulunca karar verilir. Bu karar Resmi Gazete'de yayımlanacağı gibi, adresi bilinen ilgiliye de tebliğ olunur. 1982 Anayasasına göre bu karara karşı yargı yolu kapatılamaz (md.66/son).

Bakanlar Kurulunun bu kararına karşı, ilgili kişi 60 gün içinde Danıştay'da iptal davası açabilir.

Teorik olarak yargı yolu olanağı mevcut bulunmakla birlikte, uygulamada bu yola başvurabilmek pek mümkün olmamaktadır. Zira önce ilgilinin bir avukat bulması ve asıl önemlisi bu avukata bu dava için özel bir vekaletname vermesi gereklidir. Yurt dışındaki kişi böyle bir vekaletnameyi ancak, yurt dışında noterlik görevi yapan Türk konsolosluklarında düzenletebilir. Uygulamada ise buna kesinlikle olanak verilmemekte, hatta kişi konsolosluklara dahi alınmamaktadır. Alınsa dahi, konsoloslukta görevli polislerce tehdit edilmekte, hakarete uğramaktadır. İlgili kişinin tüm engelleri aşıp vekaletname çıkarabildiği ve davasını açabildiği varsayılsa dahi,

TÜSTAV

davada aleyhindeki somut isnadı ve bunun delillerini öğrenebilmek ve bunları çürütücü karşı delilleri ileri sürebilmek olanağından da yoksundur. Çünkü, aleyhine dava açılan Bakanlar Kurulu kararında hiçbir şekilde, ilgilinin hangi eylemde bulunarak "ülkenin iç ve dış güvenliği aleyhine" çalıştığı önceden bildirilmemektedir. Esasen,Resmi Gazete'de yayımlanan bu kararlar tek tek kişilerle de ilgili olmayıp, genellikle 30-40 ve hatta daha çok kişiyi kapsamakta, bu kişilerin adları bir liste halinde yayımlanmakta, bunun üstünde de bir cümleyle "ülkenin iç ve dış güvenliği aleyhine faaliyette bulundukları için, aşağıdaki kişiler hakkında vatandaşlığı kaybettirme kararı verilmiştir" denilerek Bakanlar Kurulu'nun ve Cumhurbaşkanının imzaları yer almaktadır. Bu nedenle ilgilinin, davanın başında iddianın aksini ispatlaması olanaksız olduğu gibi, dava devam ederken de iddianın somut dayanaklarını, delillerini, hatta bir soruşturma olduğu iddia ediliyorsa, bunun dosya numarasını bile öğrenebilmesi mümkün değildir. Gerçekten de, 12 Eylül'den sonra askersel yönetim tarafından kabul edilen 6.1.1981 tarihli, 2575 sayılı Kanun'un 49/2. maddesi ile, 6.1.1981 tarihli, 2577 sayılı Kanun'un 20/3. maddesine göre, hükümet veya idare "devlet güvenliğiyle ilgili konularda Danıştay tarafından istenilen bilgi ve belgeleri Danıştaya vermemek" hakkınd sahip olduğu gibi, yine 2577 sayılı Kanun'un 20/4. maddesine göre, hükümet veya idare tarafından Danıştay'a "gönderilen gizli belge ve dosyalar taraf ve vekillerine incelettirilemez".

Görülüyor ki, ilgili,karar aleyhine dava açabilse dahi bu davada bilinmeyenlere karşı mücadele etmek zorundadır. Hukuken böyle bir davanın kazanılmasının zorluğunu avukatlar çok iyi bilirler. Son dönemde açılıp da lehe sonuçlanan bu tür bir davaya ben tanık olmadım.

Yurt Dışındakilerin Pasaportlarına Zorla El Konulması :

Konuya son vermeden önce, yurt dışındaki Türk vatandaşları hakkındaki başka bir uygulamaya, "pasaporta el koyma" işlemine kısaca değinmek istiyorum. Bunun nedeni, bu işlemin yukarıda değindiğim "vatandaşlığı kaybettirme" ya da "vatandaşlıktan çıkarma"nın, bir bakıma ilk basamağını oluşturmasıdır. Gerçekten de, özellikle son zamanlarda daha da yoğun bir biçimde uygulanan bu yolla, daha sonra hakkında "vatandaşlığı kaybettirme" ya da "vatandaşlıktan çıkarma" işlemi uygulanacak yurt dışındaki kişi önce konsolosluklara davet edilmekte ve burada kendisine Türkiye'de hakkında bir konudan dolayı (ki bu açıkça bildirilmemektedir) soruşturma bulunduğu, bu nedenle Türkiye'ye geri dönmesi gerektiği bildirilip pasaportu elinden alınmakta, yerine Türkiye'ye dönüş için geçerli bir "geçici seyahat belgesi" verilmektedir. Bu işlem, Türkiye'ye yıllardır izin için dahi gitmemiş kişiler hakkında bile uygulanmaktadır. Yapılan birkaç gayriresmi inceleme, bu işlemin genellikle yurt dışında sendikalara üye olan, sendika ya da derneklerde çalışan kişiler hakkında uygulandığını, kişinin yurt dışındaki bu çalışmaları nedeniyle Türkiye'de hakkında soruşturma açıldığını göstermiştir. Son zamanlarda oldukça artan bu uygulamaya Alman gazeteleri de yer vermektedirler.

Yukarıda kısaca açıkladığımız bu uygulamanın hukuksal dayanağı, 12 Eylül 1980'den sonra çıkarılmış olan 25.2.1981 tarihli ve 2418 sayılı Kanun'la "Pasaport Kanunu"nda yapılan değişikliklerdir. Buna göre:

a) Kanunda ayrıntılı bir biçimde sıralanan birçok suçtan dolayı hakkında kovuşturma ya da dava açılanlara pasaport verilmesi yasak olduğu gibi,

b) Memleketten ayrılmalarında genel güvenlik bakımından sakınca bulunduğu İçişleri Bakanlığınca tespit edilenlere ve vergi borcu bulunanlara da pasaport verilmez (Pasaport Kanunu md.22/1).

13 Nisan 1987 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan bir habere göre, "memleketten ayrılmalarında genel güvenlik bakımından sakınca bulunduğu İçişleri Bakanlığınca tespit edilenlerin sayısı 300.000'i aşmış" bulunmaktadır. Bu uygulama, kişilerin fişlenmesi uygulamasıyla paralel yürütülmektedir (*). Ve bu kişiler arasında bilim adamları, üniversite öğretim üyeleri, yazarlar, sanatçılar, hukukçular çoğunluktadır.

(*) 14 Nisan 1987 tarihli Türkiye gazetelerinde yer alan bir habere göre, bizzat İçişleri Bakanı, fişlenenlerin sayısının 1.400.000 kişiyi aştığını açıklamıştır.

TÜSTAV

Ülkedekiler hakkındaki uygulama "pasaport verilmemesi" biçiminde sürerken, daha önce pasaport alıp yurt dışına çıkmış olanlarla, yurt dışında çalışanların durumu ise Pasaport Kanununun 22/4. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, "yurt dışında kalmalarında genel güvenlik bakımından mahzur bulunduğu tespit edilenlerin pasaportları yenilenmez", bu pasaportlar geri alınır ve "bunlara sadece Türkiye'ye dönmeleri için seyahat vesikası verilir".

Bu gibilerin yurt dışında oturma izni, oturma hakkı, çalışma izni gibi konularda karşılaştıkları güçlükler, burada yaşayan siz hukukçular tarafından çok iyi bilinmektedir.

Yurt dışında bulunup da yukarıda açıklanan şekilde pasaportlarına el konulanlar Türkiye'ye dönmedikleri takdirde ise, haklarında "vatandaşlığı kaybettirme" ya da "vatandaşlıktan çıkarma" işlemi uygulanmaktadır.

- o -

Dayanışma Girişimimizin Yayınları

Türkçe Yayınlar:

o M.Dikerdem (T.Barış Derneği Genel Başkanı)
"BARIŞ DERNEGİ DAVASINDA ÜÇÜNCÜ SAVUNMA"..... DM.3,--
/M.Dikerdem'in 19.1.1987 günü yaptığı son savunmanın metni, 53 sayfa/

o Av. N.Helvacı (İnsan Hakları Derneği Genel Başkanı)
"TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARININ DURUMU"..... DM.1,50
/İnsan Hakları Derneği'nin 1.Genel Kurulunu açış konuşması, 18 sayfa/

o Av. T.Arınır (İstanbul Barosu eski Yönetim Kurulu Üyesi)
"TÜRKİYE'DE YURTTAŞLIKTAN ÇIKARMA VE PASAPORTLARA EL KOYMA UYGULAMALARI"..... DM.1,50
/Türkiye'deki son uygulamaları hukuksal açıdan inceleyen Almanca seminer tebliği'nin Türkçe çevirisi, 18 syf/

o "TÜRKİYE BARIŞ DERNEGİ'NİN NİSAN 1987'DE ÜÇÜNCÜ KEZ MAHKUM EDİLMESİNE İLİŞKİN GÖZLEMLER" /8 sayfa/..... DM.0,50

Almanca Yayınlar:

o RA Nevzat Helvacı
"DIE LAGE DER MENSCHENRECHTE IN DER TÜRKEI"..... DM.2,--
/Yukarıda adı geçen açış konuşmasının Almanca çevirisi/

o RA Turgan Arınır
-Staatsangehörigkeit nach türkischem Recht- Die Praxis der Zwangsausbürgerungen und der Passentzüge..... DM.2,--
/Yukarıda adı geçen seminer tebliği, 24 sayfa/

o "FREIHEIT FÜR DAS FRIEDENSKOMITEE DER TÜRKEI"..... DM.2,--
/Türkiye'de barış hareketinin kısa tarihçesi ve T.Barış Derneği davasının seyri, resimli, 26 sayfa/

o "MENSCHENRECHTE IN DER TÜRKEI - Ein Verzeichnis der durch Folter ermordeten Bürger"..... DM.2,--
/Türkiye'de 12 Eylül'den sonra, sorgulamalar sırasında ve cezaevlerinde ölenlerle ilgili, İnsan Hakları Derneği'nin 12.2.1987 günkü basın açıklamasının Almanca çevirisi, 22 sayfa/

TÜSTAV